

<http://dx.doi.org/10.26450/jshsr.2105>

Bilim Uzmanı Abdurrahim YILDIZ

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı, Ankara / TÜRKİYE

Citation: Yıldız, A. (2020). Eski Türk inanış ve pratiklerindeki dağ kültürünün Erzincan'daki izleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(60), 2966-2977.

ESKİ TÜRK İNANIŞ VE PRATİKLERİNDEKİ DAĞ KÜLTÜNÜN ERZİNCAN'DAKİ İZLERİ

ÖZET

Doğa, eski Türk insanı için her zaman ilgi çekmiş ve gizemleriyle ön plana çıkmıştır. Bu nedenden ötürüdür ki doğaya saygıda özen gösterilmiş, doğaya karşı yapılacak yanlış hareketlerin birtakım olumsuzluklara ve felaketlere yol açacağı düşünülmüştür. Doğa olayları genellikle insanlar nazarında tanrının insanlara verdiği mesajlar olarak yorumlanmıştır. Bu mesajlar kimi zaman bir ödül kimi zamansa ceza olarak nitelendirilmiştir.

İnsanoğlunun varoluşundan beri kutsal saydıkları ve kutsiyet yükledikleri bu varlıkların içinde gökyüzü de vardır. İnsanlar gökyüzüne karşı büyük bir hayranlık ve saygı duyarak inandıkları tanrısal varlıkların gökyüzünde yaşadıklarını düşünmüşlerdir. Dağların gökyüzüne olan yakınlığı göz önüne alındığında, dağlar, hem bir tanrı hem de tanrıların yaşadığı/ikamet ettikleri yer olarak görülmüştür.

Dağlara yüklenen bu kutsiyet, pek çok efsane ve destan metninde, merkezinde dağların yer aldığı farklı farklı inanışları görmemize neden olmaktadır. Dağların dünyayı ayakta tutan direkler olduğuna, yeraltı, yeryüzü ve gökyüzünden ibaret olan üç âlemi birbirine bağladığına, tanrıların mekânı olduğuna, canlı birer varlık olduklarına inanılması, bunlardan sadece bir kaçıdır. Bu çalışmada dağ kültürünün oluşturduğu inanışlar genelinde Türk dünyası ve bu inanışların günümüze kadar gelen yansımaları özelinde Erzincan dağ kültürü incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Dağ, Kült, İnanç, Eski Türk, Tanrı.

TRACES OF THE MOUNTAIN CULT IN OLD TURKISH BELIEFS AND PRACTICES IN ERZİNCAN

ABSTRACT

Nature has always attracted interest for the old Turkish people and has come to the fore with its mysteries. For this reason, it is thought that care has been taken in respect of nature and that the wrong actions against nature will lead to some negative and catastrophic events. Natural phenomena are often interpreted as God's messages to people in the eyes of humans. These messages are sometimes described as a reward and sometimes punishment. There is also the sky within these beings, which human beings have considered sacred and sacred since their existence. With great admiration and respect for the sky, people believed that godlike beings lived in the sky. Given the proximity of the mountains to the sky, the mountains have been seen as both a God and the place where the gods live/reside. This sanctity, which is installed in the mountains, causes us to see different beliefs in many legends and epic texts, with the mountains at its center. The belief that the mountains are the pillars that keep the world afloat, that they connect the three realms consisting of the underworld, the Earth and the sky, that they are the place of the gods and that they are living beings is just a few of them. In this study, the reflections of Erzincan mountain cult especially Turkish world and mountain cults along the beliefs formed by mountain cults will be examined.

Keywords: Mountain, Cult, Believe, Old Turkish, God.

1. GİRİŞ

Dağlar, tanrının yansımasıdır ve insanoğlunu yüksekliğiyle tanrıya yaklaştırabilecek mühim mekânlardır. Bundan dolayı insanlar yüksek dağ tepelerini tanrıya yakın mekân olarak kabul etmiştir. Böyle önemli mekânlar her zaman saygıyla karşılanarak insanlar tarafından korunmuş, zaman zaman dağ ruhlarını memnun etmek amaçlı faaliyetler yapılmış ve buralarda tanrıya kurbanlarda sunulmuştur. Atalar Ruhu ve Kamlık (şamanlık) inancında, dünyada yaşamakta olan insanla, ölmüş olan ataları arasında çok yakın bir münasebetin olduğuna inanılır. Bu yakın münasebet Atalar ruhuna saygıdan ileri gelir. Yaşayanla, ölmüş olan atası arasındaki bu bağın gücü, atalara, ardi arkası kesilmeyen bir saygıyı gerekli kılar (Eröz, 1992: 67).

Dünya dinlerinde de kutsal dağ kültü (Tur dağı, Arafat, Ağrı, Golgotha, Himalaya vb.) geçmektedir. Bu da dağın Tanrı'ya en yakın mekân olarak kabul edilmesi inancıyla bağlantılıdır (Bayat, 2006: 54). Dağlar kutsalın bulunduğu yerdir ve dağlara ilahi kuvvet yüklenmiştir (Baş, 2016:3).

İnanç tarihi içinde, çeşitli milletlerin kutsal saydığı dağları olmuştur. Kutsal dağ inanışları Çinlilerde (Eberhard,2000), İranlılarda, Mısırlılarda, Hintlilerde, Yunanlarda, Finlerde, Çinlilerde ve Japonlarda da görülür (Eliade, 1999). Mitolojik dağ olduğu kabul edilen Kaf Dağı'nın dünyanın etrafını sardığına, diğer dağların Kaf Dağı'nın dalları ve damarlarını oluşturduğuna, Kaf Dağı'nın yeryüzündeki bütün dağların anası olduğuna inanılırdı (Gökyay, 1997). Semavî dinlerde de dağlar, önemli bir yere sahiptir. Mısır'da Sina Yarımadasında yer alan Turi Sina Dağı, Musa Peygamberin Medyen ile Eyle bölgesi yakınlarında Allah'la konuştuğu yerdir (Gökyay, 1997). Hıristiyanlar için Golgotha ya da diğer ismiyle Calveire (İsa'nın çarmıha gerildiği yer) dünyanın merkezi kabul edilir; aynı zamanda Hz. Âdem'in yaratıldığı ve gömüldüğü yer olarak bilinir (Eliade, 1999). Hira Dağı; Hz. Muhammed'e peygamberliğin tebliğ edildiği dağdır.

Kutsal dağ kültürüne hemen hemen bütün din, ülke ve kavimlerde rastlamak mümkündür. Japonya'da Fuji-Yama dünyanın eksenini kabul edilen kutsal dağdır ve hacılar belli temizlik kurallarına riayet ederek dağa çıkarlar. Çin'de dağların ruhları olduğuna inanılır ve ruhlara tapılır. Özellikle K'ouenouen, dünyanın eksenini kabul edilir. Taoistlere göre K'ouenouen'e aynı zamanda "dünyanın merkezinin dağı" da denir. Güneş ve ayın onun çevresinde döndüğüne inanılır. Bu dağ ölümsüzlüğün mekânı olarak kabul edilir ve ölümsüz varlıklar orada yaşar. Kişiyi semaya götüren yol olduğu için bu dağ taoistlerin sığınağıdır. Brahmanizm'in kutsal kitabı Rig Veda, dağlara yapılan bir yakarışı anlatır. Uzakdoğu kültüründe Himalaya (Himavat) dağların kralı ve en kutsal dağ olarak görülür, Meru Dağı ise dünyanın eksenini kabul edilir, Kailâsa Dağı, Tanrı Şiva'nın bulunduğu yerdir. Tibet inançlarında ise kutsal dağlar gökyüzünün direkleri veya yerin kazıkları, hatta ülkenin ilâhları, mekânın efendileri olarak kabul edilmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok ayette dağlardan bahsedilmiştir.¹ Kur'ân-ı Kerîm'de Nûh'un gemisinin indiği yerin Cûdî Dağı olduğu bildirildiği halde Tevrat'ta bu yer Ararat(Ağrı) dağları olarak adlandırılmaktadır. Ararat dağları Batılılarca Ağrı Dağı² olarak kabul edilmekte ve Ermeniler tarafından Ağrı Dağı kutsal kabul edilmektedir (Palabıyık, 2007:175).Dünyadaki dinler, ülkeler ve kavimlerin dağ kültü inançları hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra asıl konumuza geçebiliriz.

Eski Türkler tabiatta bir takım gizli kuvvetlerin varlığına inanıyorlardı: Dağ, tepe, kaya, vadi, ırmak, su kaynağı, mağara vb. bunların aynı zamanda bir ruhu olduğuna inanılıyordu (Kafesoğlu, 2017: 290). Bu kültürlerden birisi de hiç şüphesiz ki Türk mitoloji ve inanç sisteminde kutsal kabul edilen dağ kültürüdür.

Gök-Tanrıya yüksek dağ tepelerinde kurbanların sunulduğunu Çin kaynakları haber vermektedir. Gök-Tanrı inancıyla dağ kültürünün birbiriyle yakın ilgisi bulunduğu Hunlar devrinden şimdiki Altaylara kadar devam eden şaman ayinlerinden anlaşılmaktadır. Dağla ilgili inanışlar genellikle Gök Tanrı inancı ile birlikte değerlendirilmektedir ve Gök Tanrı inancından ayrı düşünülemez. Altaylı Şor ve Jielterler, kurbanlarını Gök-Tanrı'ya yüksek dağ tepesinde yaptıkları ayinle (Eroğlu, 2017:181) sunarlar.

Bugünkü Şamanizm inancını taşıyan Türk boylarında rastlanan dağ, su(ırmak, göl, pınar), ağaç(orman), kaya kültürleri eski Türk yazıtlarında " yer-sub" adı altında toplanmıştır. Bununla beraber bu yazıtlarda ıduk(yani mübarek, mukaddes) sıfatıyla zikredilen Tamagıduk, Iduk Baş gibi dağ, ormanlık yahut su adları geçmektedir. Yer-su ruhlarının en önemlilerinden biri ise dağdır. Şamanist Türklerde dağ kültü Gök Tanrı kültüyle ilgili bir kült olmuştur. Hunların eski vatanı olan Yeni-si-şan yahut Şan-din-şan sıra dağlarındaki Han-yoandağı Hunların her yıl Gök-Tanrı'ya kurban kestikleri dağdı. Türkistan dağlarının

¹ Yeryüzünün kazıkları olarak(en-Nebe' 78/7), sapaşğlam çakılıp(en-Nâziât 79/32), dikildikleri(Gâşıye 88/19), Allah'ın insanlar için dağlarda oturulacak barınaklar yaptığı(en-Nahl 16/81). Semûd kavminin dağlarda evler yonttuğu(el-A'râf 7/74; el-Hicr 15/82; eş-Şuarâ 26/149), ilâhî emanetin dağlara verildiği, ancak dağların bunu kabul etmediği(el-Ahzâb 33/72), dağların Allah'ı tesbih ettikleri(el-Hac 22/18) ve Hz. Dâvûd'un Allah'ı tesbihine katıldıkları(el-Enbiyâ 21/79; Sebe' 34/10; Sâd 38/18), kıyamet gününde dağların yürütüleceği(el-Kehf 18/47; et-Tür 52/10; el-Vâkıa 56/5; el-Hâkka 69/14; el-Meâric 70/9; el-Müzzemmil 73/14; el-Mürselât 77/10; en-Nebe' 78/20; et-Tekvîr 81/3; el-Kâria 101/5) ve ufalanıp savrulacağı(Tâhâ 20/105) bildirilmektedir.

² Gerek batı ve gerekse İslâm dünyasında Ağrı Dağı, çok iyi tanınan ve özel ilgi duyulan dağlardan biri, belki de en önemlisidir. Kutsal kitaplarda da adı geçen bu dağ, birçok dilde farklı adlarla anılmaktadır. Yakutlar Ağr, Selçuklu Türkleri Eğri Dağ, Ağır Dağ, İranlılar Kuh-i Nuh, Araplar Büyük Ağrı'ya Cebelü'l-Hâris, Küçük Ağrı'ya ise Cebelü'l-Hüveyris isimlerini vermişlerdir. Ermeniler Massis veya Masik derken, sadece Batı coğrafyacıları Ararat demektedir.

çoğu Türkçe veya Moğolca mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan anlamlarına gelen sıfatlarla adlandırılırlar. Mesela, Han tanrı, Bayan-ula, Buztağata vb. dağlar bulunmaktadır (İnan,2017: 44).

Her boyun ve her oymağın kendine mahsus mukaddes olarak kabul edilen dağı bulunduğu gibi boylardan kurulan büyük birliklerin de müşterek mukaddes dağları vardı. VII. yüzyılda bütün Türk boyları ve Göktürk imparatorluğuna giren yabancı boylar için Ötüken dağının ve ormanlarının kutsal olduğu gerek Göktürk ve gerek Uygur yazıtlarından anlaşılmaktadır. Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonra ve Orhon çevresinden çok uzaklarda yazılan Kutadgu Bilig'de bile "Ötüken beyinin hikmetli sözleri" örnek olarak zikredilmektedir (İnan,2017:45).

2. ESKİ TÜRK İNANIŞ VE PRATİKLERİNDE DAĞ

Gökyüzüyle yeryüzünün birleştiği nokta olarak kabul edilmesiyle 'dağ' dünyanın merkezinde yer almaktadır. Bundan dolayı dağlar, dünyanın en yüksek yerleridir. Türk inanç kültüründe dağın sahibi veya ruhu olarak görülen Gök Tanrı'nın yerini zamanla başka varlıklar almıştır (Peker,2016:2). Bundan dolayı da kutsal bölgeler-kutsal yerler, tapınaklar, saraylar, kutsal şehirler-dağlarla özdeşleştirilir ve merkez kabul edilirler.

Eliade'ye (1999) göre merkezi simgeler, üç ana ve bütünleyici ilke etrafında toplanmaktadır;

1. Dünyanın merkezinde, yeryüzüyle gökyüzünün birleştiği noktada 'kutsal dağ' bulunmaktadır.
2. Her tapınak ya da saray ve biraz daha geniş açıdan düşünürsek her kutsal ev 'kutsal dağ' ile özdeşleştirilir. Böylece merkez olma özelliği kazanır.
3. Axis Mundi'nin geçtiği yerler olarak kutsal şehir ya da tapınak, gök, yer ve yeraltının birleştiği yer olarak görülür. Aynı zamanda bu düşünce Türklerde üçlü evren ya da dikey evren anlayışının olduğunu gösterir. Görüldüğü gibi merkez simgeçiliğinde dağın önemi büyüktür. Bu aynı zamanda 'yüksek' olma erdemini kazandırır. Yüksek bölgeler kutsal kabul edilir. Çünkü Tanrıya yakındır. Göğe yakın olan her şey yakın olana farklı şekillerde bulaşır. 'Yükseklik', 'üstünlük', insanüstü olanların özelliğidir. "Her yükselme belirli bir seviyeden kopuştur. Öteki dünyaya geçiştir: Din dışı mekân ve insanüstü özellikler kazanmanın geçididir. 'Yüksekliğin' kutsal olmasının kaynağının, göğün üst katlarının kutsallığı ve kutsal gök olduğu örneklerle de açıkça görülmektedir (Sönmez, 2008: 48).

Dağ, Türklerde özel öneme sahip bir kültürdür. Türk tarihi boyunca dağa atfedilen önemin izlerine Türk varlığının hüküm sürdüğü bütün coğrafya ve uygarlıklarda rastlamak mümkündür. Fakat kadim Türklerde bir dağın kutsal kabul edilmesi için de belli şartlar vardır. Bir dağ sadece yüksekliğinden dolayı kutsal kabul edilmez, dağın bir iyesi olduğuna inanılmalı ve içerisinde tanrı kutu taşmalıdır. İnanca göre Tanrı Kutu barındıran bir dağ bu özelliği taşıyabilmek için tanrının vasıflarından en az birine sahip olmalıdır bunlar;

- a) Çevresindeki dağlardan daha büyük olmalı
- b) Hayvanı, suyu bol ve bereketli olmalı,
- c) Ses yankılamalı, zirvesinde kar ve buz olmalı, ihtişamlı görünmeli gibi daha pek çok özelliklerden en az birini taşımalıdır (Ergun,2003:3).

En yüksek olmak tanrılara özgü bir niteliktir (Eliade, 2015). Ayrıca, her birinin kendi ruhu da olduğuna inanılan dağlar ata ruhlarının toplandığı kutsal mekânlar olarak tasarlanır ve Gök Tanrı'ya gidilen bir merdiven olarak kullanılır. Evrensel olarak görülen "merkezî kutsal mekân" anlayışı Türk mitolojisinde yer alır ve Ötüken Dağı'yla ilişkili olarak karşımıza çıkar. Ötüken, dikdörtgen şeklinde düşünülen dünyanın merkezidir.

Dağlar, gökyüzünün katlarına çıkılan Gök Tanrı'ya gidilen bir geçidin altındadır. Bu kutsal merkezi mekânın enerjisi buradan bütün insanlara yayılmaktadır. Bu kavramı arketipsel (evrensel imge) olarak düşündüğümüzde aynı zamanda burayı ele geçiren "kutlu" bir kağanın uçsuz bucaksız bozkıra dağılan insanlar üzerinde "merkezî" bir devlet yapılanmasının dinsel ve düşünsel temellerini de yansıtmaktadır. Bu inanış ve tasarıma göre, yeraltı dünyasının merkezinden çıkan bireksen, dünyanın merkezinden geçer ve göğün merkezindeki zirveye ulaşır. Yeraltı, yeryüzü ve gökyüzünü birleştiren bu eksen bir dağ ve aynı zamanda bir ağaçtır, yurdun direği gibi bir sırık veya kazıktır (Temir kazık, Altın kazık). Kam olacak kişi rüyasında bu dağa tırmanır. Dünyanın merkezini ziyaret etmiş olur. Kam buradan adeta bir

merdiven gibi göğün üst katlarına çıkarak Ülgen adlı tanrıya kurban sunar (Çobanoğlu vd., 2013: 77). Dünyanın merkezini ve eksenini oluşturan bu dağ aynı zamanda gök kubbeyi ayakta tutan direk olarak da düşünülmüştür.

“Bununla beraber dağların iyeleri olduğu inancı da yaygındır. Doğadaki bu unsurlar Şamanist kavimler için yalnızca coğrafi isimlerden ibaret değil konuşan, duyan, evlenen, çoluk çocuk sahibi varlıklardır.” (Dilek,1998:32). Dağ etrafında oluşan inanışlardan en dikkat çeken “dağ ruhudur.” Bilindiği gibi ilk insanlar, doğadaki her varlığın bir ruhu olduğuna inanmışlardır. Buna bağlı olarak doğada en büyük öneme sahip olan dağın da bir ruhu yani iyesi olduğuna inanılır. İye, “koruyucu ruh” anlamına gelmektedir. Böylelikle doğadaki her varlığı koruyan bir ruh olduğuna inanılır. Doğaüstü güçlere sahip olan bu ruhlar, bağlı oldukları varlığı korudukları gibi zarar da verebilirler.

“Bugünkü Altaylı Şamanist toplulukların her birinin özel mukaddes dağları bulunmakla birlikte hepsinin ilahilerinde Altay sıradağları zikrolunmaktadır.” (Mirzaoğlu, 2005: 7). Bu dağların bütün Türk boyları için müşterek kült sayıldığı aşikârdır. Altay Türklerinin inancına göre, tabiattaki birçok varlığın (dağ, ateş, su, ağaç...) iye denilen sahibi veya koruyucu ruhu vardır. Altay Türklerine göre dağ ruhları tamamıyla müstakil bir zümredir; Ülgen ve Erlik’le bağlantıları yoktur. Bu ruhlar insana iyilik yapar, refah ve saadet bahşederler; saygısızlığa karşı da ceza verir ve felaket gönderirler.

Dağ ruhları ile ilgili en yaygın inanışları Altay Türklerinde görmek mümkündür. Dağ, ırmak ve göl adları Altaylılar için yalnız coğrafi isimler değil, o yerin sahibi olan ruhun adıdır. Bunlar insanların dualarına cevap verebilirler; lütuf ve ihsan sahipleri oldukları gibi, kahretmek de ellerinden gelir. İnsana benzeyen bu varlıkların çoluk çocukları da vardır. Altay Türkleri herhangi bir sebeple dolaşırken dağ iyelerini rahatsız etmemek için mümkün olduğunca sessiz olmaya gayret ederler. Bununla birlikte yüksek dağ geçitlerini aşarken dağların kendilerine geçit vermesi, yolculuklarının rahat geçmesi için dağ zirvelerindeki ağaçlara çaput bağlayıp, saçı saçıp, dua mahiyetinde sözler söylerler. Bu şekilde dağ iyelerini memnun ettiklerine inanılır Eski Türklerde dağ, yurdu sembolize eder. Yani Türk mitolojik düşüncesinde dağ ruhu aynı anda toprağın ve yurdun koruyucusudur (Harwa, 2015).

Dağlarla ilgili çeşitli eserlerde, metinlerde ve destanlarda pek çok örneğe rastlamaktayız. Bu örneklerden birisi de hiç şüphesiz Türk tarihinin en eski metinleri kabul edilen Orhun Abideleri’dir. Orhun Abideleri’nde Kül Tigin adına dikilen anıtın güney yüzünde “Türk kağanı Ötüken dağlarında oturursa ülkede sıkıntı olmaz” ifadesi kullanılmıştır. Yine Orhun Abidelerinde Bilge Kağan adına dikilen anıtın kuzey yönünde ise “Bunca yerler dek {ordu} yürüttüm; Ötüken Dağlarından daha iyisi hiç yokmuş; devleti yönetecek yer Ötüken Dağları imiş” ifadesi yer almaktadır. Anıtlarda geçen Ötüken Dağı’yla ilgili bu ifadeler, bu dağa bir kutsiyet atfedildiğini ve dağın gücüne inanıldığını göstermektedir (Harwa, 2015).

Oğuzlardan itibaren Türkler, dağların ihtişamına ve güzelliğine tutkundurlar. Dağların üzerine ya da yakınlarına kurulan yayla ve obalar Türklerin doğal yaşam alanları arasındadır. Bu dağların suları da onlar için ayrıca kutsal sayılmaktadır (Ögel, 1988: 453). Göktürklerin merkezi konumundaki Ötüken, aynı zamanda kutlu bir dağdır. “Türkler arasında göğün direği kabul edilen ve dünyanın merkezinde bulunan Demir Dağ’ın yedi kat olduğuna inanılır” (Kalafat, 2010:141). Doğu Türklerinde Ötüken, Batı Türklerinde ise Tanrı Dağları, Türklerin kutlu ve mukaddes dağlarından (Ögel, 1988:439).

Kutsal dağ motifini, şamanın ruhlarla mücadele ettiği ayinlerinde de görmekteyiz. Ayin sırasında şaman, uçarak çok geniş coğrafyaları aşar. Nihayet şaman dorukları göğe değen Demir Dağ’a ulaşır. Buraya tırmanmak zordur; şaman, bu zorlu çıkışı vecd halinde canlandırır, derin derin nefes alır, doruğa vardığında yorgun ve bitkin düşmüştür. Dağın dört bir tarafına, doruğa varmaya güçleri yetmeyen Şamanların ve atlarının kurumuş kemikleri saçılmıştır. Dağı aşıp bir süre daha gittikten sonra şaman, öbür dünyanın girişi olan bir mağaranın önüne gelir. Buradan yeraltına iner (Ergun, 2013:478). Altay Türklerine ait bir yaradılış efsanesinde dağ şöyle geçmektedir: “Dünyayı yaratırken Ülgen, ay güneş dokunan altın dağ üzerinde oturdu. Bu dağ gökle yer arasında idi”. Yere o kadar yakındı ki ancak bir adam boyu kadar aralık bulunuyordu, Altay Tatarları Bay Ülgen’in, göğün ortasında, altından bir dağın üstünde oturduğunu düşünürler. Yakut halk biliminde de tanrının yedi katlı bir dağ üzerinde yaşadığından söz edilir. Yakut şamanları da mistik yolculuğunda yedi katlı bir dağa tırmanır. Bu dağın doruğu göğün merkezinde, kutup yıldızında bulunur. Moğollarda, en yüksek dağlar “Dag-lah” şeklinde düşünülür ve gökte yaşayan İlahın yeryüzüne indiği bir dağ olduğuna inanılır (Harwa, 2015).

Kırgız destan geleneğinde Karaçaç'ın, Bostonu Kara Dağ'a göndermesi de farklı coğrafyalarda yaşayan Türkler için dağın önemli ve ortak bir kült olduğunu bizlere göstermektedir (Akmataliyev-Kadırmambetova, 2009: 54). Başkurtlar ise Tura Tav adını verdikleri dağa derin bir saygı gösterirler ve mukaddes sayarlar. Rivayetlere göre bu dağda Nogay hanları yaşamışlar, karargâh kurmuşlar. Sonraları bu dağ evliya ve zahitlerin sığındıkları yer olmuştur (Doğan ve Güllüdağ, 2014: 25).

Dağın ve dağ ruhlarının etkisini, Şamanın elbisesi ve davulunda da görmekteyiz. Şaman için özel olarak yapılan kostümün kutsanması için yapılan ritüelde (Yakut Şaman efsanelerine göre) yaşlı bir şaman, adayı yüksek bir dağın başına ya da bozkıra götürerek ona, şaman giysisi giydirir, eline bir davul ile at kılı sarılı bir söğüt dalı verir. Görüldüğü gibi Şamanın özel giysisinin yapılmasının dışında, giysisinin kutsanmasında da dağlar rol oynamıştır.

Ölen Şamanlar umumi mezarlıkta gömülmemektedir. Dağ başı, dağ eteği, ormanlıktaki تنها ağaçların dibi, yani insanların ve hayvanların ulaşamayacağı mümkün olmayan uzak yerlere gömülen Şaman, yaşamında yalnızlığı tercih ettiği gibi, ölümünde de yalnız ve ıssız bir yere gömülür. Tabiki, bu durumun nedeni, sadece Şamanın öldükten sonra da yalnızlığı denemesi değildir. Bundan maksat da ruhu tanrıya en kolay şekilde ulaştırmaktır. Şamanların ölümlerinin dağlara gömülmesinin nedenleri arasında doğal olarak bu da yer almaktadır. Yukarıdaki bilgilerden de anlaşıldığı gibi, dağ ve dağ ruhu, Şaman olacak adayın belirlenmesinden Şamanın ölümüne kadar her aşamada etkili ve önemlidir.

Dağlarla ilgili ayinler, sadece kurban sunma törenleriyle sınırlı değildir. Dağlar aynı zamanda duaların ve şükürlerin yapıldığı, ibadetlerin gerçekleştirildiği ayinlerin de merkezidir. Örneğin, “Çingiz Han, tanrıya şükür ve dua etmek için, Burkan Kaldun Dağı'na çıkardı. Bu dağın üzerinde, Güneş'e doğru üç kez diz vurur ve selam verirdi. Oğuzlara ait metinlere baktığımızda da görürüz ki Oğuzlar, dağlarla konuşur, dağlara dua eder, beddua eder, yaslanmasından, yıkılmalarından korkar, esenlik diler, geçit vermelerini ister, şifa dilenir, yemin eder, selam ederler... Dağları çeşit çeşit ifadeler ile tanıtır. Onlarla konuşurlar ses vermelerini isterler... Âşık Kerem, Âşık Garip vs. gibi hikâyelerde, Dede Korkut Hikâyeleri'nde, Köroğlu gibi halk destanlarında, dağlara hitap eden seslenişler vardır. Köroğlu sefere çıkacağı zaman dağ başlarına bakar yahut sefer sırasında geçit vermeyen bir dağla karşılaştığında tepedeki evliyaya yalvarır; ancak o zaman dağ geçit verir. Dede Korkut hikâyelerinde ise, kahramanların dua ve beddualarından dağlar da nasibini almıştır. Boğaç Han hikâyesinde, babasıyla ava giden Boğaç'ın geri dönmemesi üzerine annesi Kazılık Dağı'na, Boğaç'ı aramaya gider. Oğlunu dağda kanlar içinde bulan anne, oğlunun yaralanma nedenini Kazılık Dağı'ndan bilerek, dağa hitaben ağıt yakar.

Cüveynî tarafından tespit edilen Uygur efsanesine göre Uygurların saadet ve bolluk sağlayan mukaddes dağları vardır. Bu dağa “Kutdağ” adı verilmişti. Bu dağ Çinliler tarafından götürüldükten sonra Uygurlar perişan olmuşlardır. Bugünkü Moğolistan'da eski Kara Balagasun harabeleri yanındaki Erdene -Ula(Saadet dağı) hakkında da aynı rivayet söylenmektedir. Moğolların taptıkları Saadet Dağı'nı, Erdene -Ula'yı, Çinliler alıp götürmüşlerdi. Bu dağın bulunduğu yerde bir kadın şaman âyin yaparak tanrıya dua etti ve Saadet Dağı'nı geri getirdi. Bu hikâye, Uygur “Kutdağ” efsanesinin bir varyantıdır (İnan, 1976:34). Benzer bir inancın izleri Moğollarda görülmektedir. Çeşitli kaynaklardan edinilen bilgilere göre Cengiz Han, tanrıya şükür ve dua etmek için Burkan Kaldun Dağı'na çıkardı, bu dağa kurban sunar ve kımızdan saçı saçardı, kendisinden sonra gelen torunlarına ise bu dağı ziyaret etmelerini ve kurban kesmelerini vasiyet etmiştir (Barthold, 1947: 527). Moğollarda iyi bir hayat yaşamış, başarılı ve savaşçı kişiler yüksek dağlara gömülürlerdi. “Moğolların Gizli Tarihi” adlı eserde Cengiz Han'ın yakın arkadaşlarından olan Huyildar öldüğü zaman, Cengiz han onun cesedini Halha boyundaki Orno Dağı'nın eteğindeki kayalıklara gömdürmüştür (Temir, 2019:99). Aynı şekilde Ötemiş Hacı'nın Çengiz-Name adlı eserinde Cengiz Han'ın büyük oğullarından Cuci Han'ın Deşt-i Kıpçak diyarından av yaptığı meşhur Uluğ Dağ'dan³ bahsedilmektedir (Kemaloğlu, 2018: 31).

Bahaeddin Ögel'in verdiği bilgiye göre (2014), Güney Sibirya ve Altay'daki Türk mitolojisinde Demir Dağlar'a çokça rastlanmaktadır. Meselâ çocuklar, kutsal bir taya binerler. Tay, çocukları aldığı gibi Demir dağa götürür. Tanrı, Ak-Han'ın çocuklarına fenalık gelmesin diye atın ayaklarını kılıç yapar. Bu sırada, Katay Han'ın, “kırk boynuzlu boğasına rastlarlar ve boğayı öldürüp geri dönerler. Bazılarına göre bu Demirdağ, Akdeniz'in ötesinde bulunmaktadır. Bazı masallarda ise dağdan bahsetmeyip, yalnızca “Çelik-bozkır”dan söz edildiği görülür. Türk Mitolojisinde önemli bir yere sahip olan dağın,

³ Bugünkü Kazakistan'da Sarısu Nehri'nin kuzeyinde, Karagandaili'nin batısında yer alan dağlar.

yine hem mitolojide hem de toplum yaşamında önemli yeri olan madenlerle birlikte anılarak, önemi bir kat daha artırılmış ve bu sekliyle çeşitli efsanelerde yerini almıştır (Sönmez, 2008: 80). Bir Güney Sibiryaya masalında da bir bahadırın avlanırken karşısına çıkan geyiği kovalaması anlatılır. Bu kovalama sırasında geyik, tümüyle bakırdan oluşan dağda açılan oyuktan içeri girer. Avcı da geyiği takip eder. Geyik bir süre sonra kaybolur. Avcının karşısına Yedi Tanrı (Kuday) çıkar. Burada dağ ve mağara kutlu bir yer, geyik de Tanrı'nın elçisi olarak yorumlanabilir (Köksal, 1984: 146). Böylece bu masalların dağlarda geçmesi dağ, mağara ve kahramanın kutsanmasına aracılık ederler. Hikâyeler, masallar, destanlar ve efsaneler toplumun bağrından çıkan anonim eserlerdir. Bu eserlerin müellifi bizzat toplumun ta kendisidir. Bundan dolayıdır ki toplum tarafından kutsal kabul edilen, ya da önem verilen mekânlar toplumun müellifi olduğu yazılı metinlerde geçer ve toplum tarafından eserlere nakış nakış imgelenir. Ruh, düşlerde olduğu gibi mit ve masallarda da kendini anlatır ve arketipler bu doğal etkileşimde “oluşum, yeniden oluşum, ebedi zihnin ebedi eğlencesi olarak görülürler (Jung, 2005: 240).

2.1. Geçmişten Günümüze Dağ Kültünün Yansımaları: Erzincan Örneği

Gökyüzünde düşünülen tanrının yeryüzündeki insanlarla bağlantı kurduğu yerlerin başında dağlar gelmektedir. Erzincan ilinde ise ziyaret yerlerinin birçoğunun dağ veya tepe üzerinde bulunması, ziyaret yeri ile dağ kültürü arasındaki ilişkiyi göstermektedir.⁴ İlde, yüksek dağ veya tepebaşlarında bulunan diğer ziyaret yerleri şöyledir;

- ❖ Tercan ilçesine bağlı Çadırkaya Köyü'nde, Oklu Baba ziyareti
- ❖ Erzincan il merkezine bağlı Binkoç Köyü'nde, Acepşir Gazi Türbesi
- ❖ Erzincan merkeze bağlı Girlevik Köyü'nde, Kırklar Ziyareti
- ❖ Erzincan merkeze bağlı Kurutilek Köyü'nde, Kırklar tepesi
- ❖ Üzümlü ilçesi köy tepesinde, Şeyh Karpuz Ziyareti
- ❖ Çayırılı ilçesine bağlı Başköy Köyü'nde, Hasan Efendi Türbesi
- ❖ Erzincan il merkezi ile Çayırılı ilçe merkezi arasında uzanan Keşiş Dağ'ın tepesinde, Aygır Gölü Ziyareti
- ❖ Çayırılı ilçesine bağlı Büyük Yayla Köyü'nde, Boro Dede Ziyareti
- ❖ Kemah ilçesine bağlı Kayabaşı Köyü'nde, Sivri Baba Ziyareti
- ❖ Otlukbeli ilçesine bağlı Ördekhacı Köyü'nde, Mustafa Dede ve Mehmet Dede Türbesi

2.1.1. Oklu Baba Ziyareti

Ziyaret yeri Tercan'ın 20 km. kuzeyinde Çadırkaya eski adı “Pekeriç” Köyü'nde bir tepe üzerindedir. Taşlarla oluşturulmuş büyükçe bir mezardır. Mezarın hece taşı bulunmamaktadır. Ziyaret yerine her türlü araç ile ulaşım sağlanabilmektedir. Oklu Baba Türbesi'nin bulunuşu manevî bir yolla olmuştur. Bölgede yaşayan Saki Efendi adında bir şeyh tarafından tespit edilmiştir. Rivayete göre, Saki Efendi rüyasında türbenin bulunduğu tepede bir çobanın koyunlarını otlattığını görür. Ancak tepenin bir bölgesi oldukça yeşildir ve koyunlar o bölgeye otlamaya hiç gitmezler. Rüyasında uyanan Saki Efendi ertesi gün bölgeye gider ve mezarın etrafını taşlarla çevirir. Böylece türbenin yeri belli olmuş olur (Bezgin, 2019: 84).

Oldukça yüksek bir tepede bulunan ziyaret yeri, hem Sünni hem de Alevî-Bektaşî geleneğine mensup vatandaşlar ziyaret edilmektedir. Türbeye bir dileği olanlar, sara illetine yakalanalar, bahtlarının açılmasını isteyen gelinlik kızlar gelirler. Gelenler mezarın başında uykuya yatar ve dileklerine yakın şeyler görürler. Dilekleri kabul olursa, adadıkları adaklarını yerine getirirler. Hasta ve saralı olanlar burada yatırılır. Yatan hastanın eline toprak, taş ve bu tür şeyler verilir. Hasta eline verileni sıkır. Hasta uyanmadan önce elindeki alınması gerekmektedir. Eğer alınmaz ise hasta artık iyileşemez (Küçük, 1983: 319). Ziyaret yerinin yanında ve etrafında mum yakma, bez bağlama gibi uygulamalar

⁴ Bu bölüm oluşturulurken (Bezgin, 2019) çalışmasından esinlenilmiştir.

görülmemiştir. Bunun nedeni olarak, ziyaret yerinin oldukça yüksek bir yerde bulunması, ulaşımın kısmen zor olması ve etrafında bez bağlayacak ağaç ya da çalının bulunmaması gösterilebilir

2.1.2. Acepşir Gazi (Sultan Seydi) Türbesi

Ziyaret yeri Erzincan ilinin güneyinde merkeze bağlı Binkoç, eski adı “Cırzını” Köyü’nün, hemen yakınında bulunan dağın boğaz kısmındadır.

Türbesi hakkında edinilen bilgilere göre (Bezgin, 2019: 42-46) Acepşir Gazi, İslam’ı yaymak için Anadolu’ya Buhâra’dan gelen bir sancak beyidir. Türbesinin bulunduğu Binkoç Köyü’nün yakınlarındaki bir tepede meydana gelen savaşta, başı koptuktan⁵ sonra da askerleri ile birlikte savaştığı için o dönemlerde Anadolu’da Fars ve Arap lisanı ağırlıklı olduğu için Acepşir olarak anılmıştır. Acep, “acayıp” anlamında; şir, “aslan”, ne acayıp aslan anlamında Acepşir ifadesi kullanılır.

Acepşir Gazi’nin meftun olduğu vakit, askerlerinin de o bölgede ardıc ağacı olarak intikâl ettiği ya da yeryüzüne çıktığı söylenir. Rivayete göre, bir zamanlar Erzincan’ın merkezinden Sultan Seydi’nin türbesinin bulunduğu yere gidinceye kadar Fırat Nehri üzerinden geçilmektedir. Bu Fırat Nehri üzerine eskiden ahşap bir köprü varmış. Bu köprünün bir sel felaketi ile yıkıldığı görülmüş. Köprünün yapımı için ağaca ihtiyaç duyulmuş ve bölgeye yakın olduğu için Acepşir Gazi’nin bulunduğu yerdeki ağaçlardan kesilip yeni bir köprü yapılmış. Ertesi gün köprüden geçmek için gidildiğinde köprünün yerinde olmadığını ve kesilen ağaçların da yerinde durduğunu görürler. Bu hikâyeden dolayı halk arasında, o bölgede bulunan ağaçların yemek yapma, çay demleme ya da o bölgede kullanılması ile alakalı bir müsaadesinin olduğu, bunla ilgili bir yanlışın olmadığına fakat o bölgeden ağacın kesilip eve götürülmesi ya da başka amaçlar için kullanılması durumunda birtakım sıkıntıların olacağına inanılır.

Acepşir Gazi Türbesi oldukça yüksek bir tepe üzerinde bulunmaktadır. Buna rağmen türbe, yoğun bir ziyaretçi çekmektedir. Bu da türbenin halk arasında ne derecede kabul edildiğinin göstergesidir. Türbeye her türlü dilek için gidilmektedir. Belirli bir ziyaret saati ya da ziyaret günü yoktur. Türbenin hemen yanında bulunan çalılıklarda renk renk çaputlar ve türbe içerisinde yakılmış mum kalıntılarına rastlanılmıştır. Bezgin’in (2019: 44-45) ifade ettiğine göre; türbe her iki inanç kesiminden (Alevî-Bektaşî ve Sünnî) vatandaşlar tarafından ziyaret edilmektedir. Bu durumun türbelerin, toplumsal birliğin sağlanmasında türbelerin önemli bir işlevinin olduğunu gösterir. Ayrıca tespit ettiğimiz kadarıyla Erzincan ilinde, Acepşir ismine sahip iki adet iş yeri mevcuttur. Bunlardan ilki dört yol adı verilen merkezde “Acepşir Kuyumculuk”, ikincisi Erzincan Otogarı’nın karşısında bulunan “Acepşir Petrol”dur.

2.1.3. Kırklar Ziyareti

Erzincan’ın en önemli Alevî-Bektaşî türbelerinden ve ziyaretgâhlarından biridir. İçerisinde tarihi kesin olarak bilinmeyen bir yatır bulunur. Kırklar Ziyareti, Girlevik köyü sınırları içinde yer almaktadır. Girlevik Şelalesi’nin doğu tarafında yer alan Kırklar Ziyareti, sadece bölge halkı değil yurt içi ve yurt dışından her yıl binlerce insan tarafından ziyaret edilmektedir. Ziyarete kurban kesme yeri, et pişirme yeri ve oturma alanı bulunmaktadır (Bezgin, 2019: 52). Bu da bize ziyaretgâhın halk arasında yaygın olduğunu gösterir. Hakkında pek fazla bir şey bilinmemesine rağmen ziyaret yerinin bu denli ziyaretçi çekmesi akla ilk olarak buraya atfedilen kutsiyeti getirir. Biz bu kutsiyetin, ziyaret yerinin yüksek bir dağ (tepe) üzerinde bulunmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

2.1.4. Kırklar Tepesi Ziyareti

Erzincan şehir merkezinin kuzeyinde Kurtilek Köyü’nün yukarısında bulunan tepe, şehre tam hâkim bir konumdadır. Ziyaret yerine her türlü araç ile ulaşım sağlanabilmektedir.

Rivayete göre burada kırk şehit yatarmış. Her şehidin bir gözesi olup bu gözelerden abdest alıp Allah’a niyazda bulunurlarmış. Kırklar hakkında, Hafız Ömer tarafından yazılan bir şiirde, kendisinin kırklara hizmet ettiğini, onların nasıl ibadet ettiklerini gördüğü yazılmaktadır. Kur’an okuduktan sonra gaipten bir sofraya geldiğini, üzerindeki yemeklerin dünya nimetlerine pek benzemediğini belirtmektedir. Ayrıca Kırkların on üç kişilik üç sofraya olup yemeğe oturduklarını, yemeklerin yeşil çini tabaklarda geldiğini de

⁵Anlatı bir kesik baş motif örneğidir. Türk folklorunda kesik baş motifi; destan, efsane, menkıbe, masal ve hikâye gibi edebi türlerde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’nin pek çok şehirlerinde kesik baş türbeleri ve anlatıları mevcuttur. Geniş bilgi için bkz. (Ocak, 1989).

söylemektedir. Yemeklerin dokuz kap olduğunu da işaret eden şair, türbelerinin yapılmasına müsaade etmediklerini, türbesiz şehit olduklarını belirtmektedir. Yavuz Sultan Selim'in Kırklara türbe yaptırdığı ama ertesini gün yapılan türbenin savrulduğu da yöre halkı tarafından bilinmektedir (Kara, 1994: 96).

Kırklar Tepesi'nde kırk şehit yattığı hemen hemen herkes tarafından bilinmektedir. Ancak bunların ne zaman şehit oldukları bilinmemekle beraber halk tarafından mübarek sayılır. Şehitlerin nerede yattıkları bilinmediği için günümüzde burası ziyaret yeri olarak ziyaret edilmemektedir.

2.1.5. Şeyh Karpuz Ziyareti

Erzincan'ın Üzümlü ilçesinde merkez köy tepesi denilen yerde bulunmaktadır. Üç metre yüksekliğinde, halkın bir zamanlar ziyaret yeri olarak kabul ettikleri bir mağaradır.

Üzümlü'deki bu ziyaret yerine yönelik anlatıya göre kış mevsimin ortasında, etrafın tamamen karla kaplı olduğu bir zamanda, bir karpuzun yemyeşil yaprakları arasından çıktığı görülmüş. Kışın ortasında karpuzun yetişmiş olmasına hayret eden köylüler, büyük bir velînin mezarı olabileceğini düşüncesi ile burayı ziyaret ederlermiş (Özdemir, 2014: 29). "Bu ziyaret yerine giden köylüler, ziyaret yerinin yanında bulunan çalılara elbiselerinden yırttıkları bir parçayı bağlayarak umduklarına nail olabilmek için dua ederler" (Kara, 1994: 37). Günümüzde bu ziyaret yeri pek fazla ziyaretçi almamakla birlikte ziyaret yerinde bulunan çalılıklarda da bez parçasına rastlanılmamıştır. Bu durumun nedeni kanaatimizce ziyaret yerinin uzak bir yerde olmasından dolayıdır. Ama bu ziyaret yeri ile ilgili bilgiler halkın hafızasında hâlâ yer almaktadır (Bezgin, 2019: 68). Mağaranın içerisindeki taş duvarlarda çizgiler ve mum koymak için yapılmış oyuklar bugün bile mevcuttur.

2.1.6. Hasan Efendi Türbesi

Türbesi Çayırılı ilçesine bağlı Başköy'dedir. Başköylü Hasan Efendi'nin Türbesi olarak anılan bu makama, özellikle yaz aylarında neredeyse her gün kurbanlar kesilir, dilekler tutulur, adaklar adanır. Birbirlerini hiç tanımayan insanların kaynaşmasına vesile olan bu ziyaret yerinde genellikle küçükbaş hayvanlar kurban edilir. Türbe köyün girişindeki mezarlığın sol tarafında küçük bir tepeüzerindedir. 2004 yılında Hasan Turan tarafından yaptırılan türbenin hemen altında bir cemevi mevcuttur. Kesilen kurbanlar genellikle burada pişirilip dağıtılır.

Hasan Efendi, 1896 yılında Çayırılı'nın Başköyü'nde dünyaya gelmiştir. Annesi İsmet Ana Babası ise Kureyşan Ocağı'ndan Kamber dede(Ağa) dir. Hasan efendi olarak bilinen bu zât Erzincan ve çevresinde yaşayan Alevî-Bektaşî vatandaşların Dede geleneğinden gelmektedir. Bu coğrafyanın Dedelerinin hepsinden daha tanınmış, saygınlığı, güvenilirliği ve otoritesi bu coğrafyanın ötesine taşmıştır. Bu yüzden de Basköy denince ilk akla gelen Hasan Efendi olmuştur. Dersimin Ovacık ilçesinde Şah Ahmet ocağı'ndan el aldığı bilinmektedir. 1894 yılında doğmuş 01 Temmuz 1973 yılında vefat etmiştir (Bezgin, 2019: 75).

Bezgin'in (2019: 74-77) aktardığına göre ziyaret yerinin hemen altında bir Cem evi bulunmaktadır. Yoğun olarak ziyaret edilen Hasan Efendi ziyaretinde, kesilen kurbanlar bu Cem evinde pişirilip dağıtılmaktadır. Ziyaret yerine, aile bireyleri yurt dışında yaşayanlar, izine geldiklerinde, memlekette kalan yakınları ile birlikte kalabalık bir aile topluluğu olarak ziyarete gider ve manevi bağlılıkları bildirmenin yanı sıra, sağlık ve esenliklerinin devamını, kurulu düzenlerinin bozulmaması dilerler. Kısmet dileyenler. Evlatlarına hayırlı ve ailelerine yakışır kız arayanlar. Hasta olanlar. Ağır ve tedavisi zor bir hastalığa yakalananlar. Ziyaret yerine gelip gözyaşı dökerek dualarda bulunur ve şifa talep ederler.

Yapılan ziyaretler sonrasında şifanın gerçekleşmiş olması, kutsalın gücünü daha da arttırmaktadır. Kutsalın keramet gücüne dair anlatılar, bu mekânların kabul edilirliliğini güçlendirmiş olacak ki, ziyaret yeri, sadece Erzincan yöresinden değil çevre illerden de ziyaretçi çekmektedir. Ziyaret yerinin yüksek bir tepe üzerinde olması ziyaret yerinde yatan kişiye verilen değerden kaynaklanmaktadır.

2.1.7. Aygır Gölü Ziyareti

Erzincan Aygır Gölü, Erzincan il merkezi ile Çayırılı ilçe merkezi arasında uzanan Keşiş Dağı'nın tepesinde bulunur. 2850 metre yükseklikte oldukça sarp kayalıklarla çevrili olan göle bugün araçla ulaşım sağlanabilmektedir.

Özdemir'in aktardığına göre (1989: 43) bu ziyaret yerinde her yaz sudan bir aygırın çıktığı görülürmüş. Hz. Ali'nin atı olduğu söylenen bu aygır dışarıda otlaklarda bulunan atlarla birleştikten sonra tekrar suya girermiş. Bu at ile birleşen atlar çok güçlü, çok sağlıklı ve çok süratli olurlarmış. Bu yüzden Aygır Gölü ve civarında at otlatmanın atların güçlenmesine vesile olacağına inanılır. Bölgede yaşayan insanlar göle bir kutsiyet yüklediğinden göle girip yıkanmanın uğursuzluk getireceğine, insanı çarpacağına inanırlar.

Hasan Efendi'nin bu gölde gidip kalmasından dolayı göl, Alevî-Bektaşî insanlarımız arasında ayrı bir yere sahiptir. Yılın belli dönemlerinde özellikle de yaz aylarının ortalarına doğru göle gidilip kurban kesilmektedir. Bölgede kurban kesimi için yapılmış bir de alan bulunmaktadır. Gölün kenarında insan eli ile oluşturulmuş, mağarayı andıran bir yapının içerisinde mum yakıldığına dair kalıntılar ve kap kacak (tencere, tava, sahan vb. mutfak eşyası) olduğu gözlemlenmiştir. Bu da bize Hasan Efendi'nin kaldığı yer olarak inanılan bu yere yüklenen kutsiyetten dolayı insanların orada konaklamakta olduğunu göstermektedir (Bezgin, 2019: 77). Ziyaret yerinde yatan herhangi bir velî yoktur. Bölgede sadece dağın tepesinde bulunan bir göl ve gölün yanında da bir ağaç vardır. Dağlar, bütün inanışlarda yüksekliğinden dolayı farklı sebeplerle önemli yer işgal eden bir öge hâline gelmiştir. Yüksekliğinden ötürü dağlar, Türk boylarının dikkatini çekmiş, ritüeller buralarda yapılmış, önemli kişiler dağ başlarına gömülmüştür

2.1.8. Boro Dede Türbesi

Türbesi, Erzincan iline bağlı ilçelerden biri olan Çayırılı ilçesinin Büyük Yayla, eski adı "Kelmizi" olan köydedir. Köyün yaylasındaki türbenin yanında aile mezarlıkları da bulunmaktadır. Ziyaret yerine ulaşım binek hayvanlar ve araçlar ile sağlanmaktadır. Etrafı taş duvarlarla ya da tel örgüleriyle çevrilmiş olan bu mezarlıklar, köyden gönüllü insanlar tarafından korunur ve bakımları da yine bu insanlar tarafından yapılır. Hece taşında 1814-1912 tarihleri yazmaktadır. Ziyaret yerine her türlü araç ile ulaşım sağlanabilmektedir.

Burada bulunan ziyaret yerine her türlü dileği olan gidebilmektedir. Bezgin'nin (2019: 80) verdiği bilgilere göre, ziyaretçilerin büyük bir bölümünü çocuğu olmayanlar oluşturmaktadır. Türbenin yanında kurban kesimi için karşılıklı iki demir üzerinde çengeller ile yere sabitlenmiş bir yapı bulunmaktadır. Bunun yanında dilek dilemek için mumların yakıldığı ayrı bir yapı da bulunmaktadır.

Yörede bulunan mezarlıkların yüksek yerlere (tepe, dağ vb.) üzerinde kurulması, etrafının duvarlar ya da tel örgülerle çevrilmesi, içerisinde hayvan otlatılmaması gibi hususlar göz önüne alındığında bu durumun, atalar kültü ile yakından ilgili olduğu görülecektir. Nitekim; "*Türkistan Dağlarının çoğu, mübarek, mukaddes, büyük ata, büyük hakan anlamalarına gelen sıfatlarla zikrolunurlar.*" (İnan 2017: 44).

Ruh bedeni terk ettiğinde, ruhun göğe doğru çekildiği inancı yaygındır. Bu çekilmenin kolaylaştırması amacıyla yüksek yerlere defin merasimleri ölen ile geride kalanlar arasındaki ilişkinin boyutunu sergilemesi açısından ilgi çekicidir. "Büyük ölümlerin mezarları genel olarak dağ başlarında bulunmuştur. Eski Türklerin inanışlarına göre, gökte oturan tanrıya yeryüzünde en yakın olan yerler yüksek dağ başları idi." (Ögel, 1988:763).

2.1.9. Sivri Baba Ziyareti

Ziyaret yeri Erzincan'ın Kemah ilçesine bağlı eski adı "Terkiloh", yeni adı Kayabaşı Köyü'nde adına Sivri Tepe denilen mevkide bulunmaktadır. Ulaşım sadece binek hayvanlar ile sağlanabilmektedir. Ziyaret yerine çıkmadan, ziyaretçileri küçük bir tabela karşılar. Bu tabelada şu ifadeler yazılıdır;

"Burada yatan evliyanın bin yıl önce Türkistan'dan Anadolu'ya gelen Ehl-i Beyt soyundan, Musa'yi Kazım evlatlarından Kırgız Evliyası Sivri Baba olduğu bilinmektedir. Bu mübarek evliyanın yüzyıllardır halka çeşitli kerametler gösterdiği, baharda damat gibi süslenip yeşil bir alev topu şeklinde yöre halka görüldüğü anlatılmaktadır."

Türkistan'dan gelen ve bahsi geçen mevkide şehit düştüğüne inanılan Sivri Baba, her türlü inanç mensubunca ziyaret edilmektedir. Lakin daha çok Alevî-Bektaşî vatandaşlar tarafından rağbet görmektedir. Kişi buraya gelir, dileği diler, adağını adar ve dileği kabul olunca da ikinci bir kez ziyaret yerine gelip, kurbanını keser. Kesilen kurbanlar genellikle küçükbaş hayvanlar olup, bu hayvanların kesimi için özel bir alan bulunmadığı için genellikle uygun görülen bir alanda kesim işlemi

yapılmaktadır. Evliyanın mezarı etrafında dönmek, mezarın taşını üç kez öpmek, mezarı sıvazlamak, bez bağlamak, mum yakmak, gibi pratiklerin görüldüğü ziyaret yerinde, şifa amaçlı birtakım uygulamalar da yapılmaktadır. Bu uygulamalar genellikle ziyaret yerindeki toprağın vücudun ağrıyan yerlerine sürülmesi ile ağrının geçebileceği inancıdır (Bezgin, 2019: 118). Ziyaret yeri oldukça dik bir tepenin üzerindedir. Bu tür ziyaret yerlerinin dağ veya tepebaşlarında olması dağların, hayat ve ölüm kaynağı olarak kabul edilmesini gösterir. Nitekim dağlar, ırmaklara kaynaklık ederek hayat verici, dolayısıyla da verimliliğin kaynağı olarak görülmüştür.

2.1.10. Mustafa Dede ve Mehmet Dede Türbesi

Ziyaret yeri Erzincan ilinin Otlukbeli ilçesine bağlı Ördekhacı Köyü'ndedir. Köy ilçe merkezine 14 kilometre, il merkezine ise 66 kilometre mesafededir. Tepelik bir arazide tek kubbe şeklinde bulunan iki türbeye ulaşmak için, köy yolunun sağ tarafındaki patika bir yolla yaklaşık olarak 300 metrelik yürüyüş ile ulaşılmaktadır. Bu iki ziyaret yerinden biri olan Mustafa Dede'nin türbesi oldukça sade bir görünüme sahip olup, köye hâkim bir tepenin üstündedir. Türbe içerisinde Mustafa Dede ile birlikte yan yana iki mezar daha yer almaktadır. Mezarlar Mustafa Dede'nin annesi ve babasına aittir. İnsanlar tıbbın çare olamadığı noktada çaresiz kalınca ziyaret yerlerine başvurmaktadır. İki ziyaret yerine de hastalar (özellikle sara hastaları), çocuğu olmayanlar ve durmayanlar, huysuz yaramaz aksi çocuk sahipleri, askerlik görevlerini yerine getirecek gençler ise askerden sağ salim dönmek için başvurmaktadır. Ziyaret için belirli bir gün ya da saat bulunmamaktadır.

Türklerin kuşaktan kuşağa aktarmış olduğu atalar kültürü, Anadolu'nun Türkleşme süreci içerisinde velî kültüne dönüşmüştür. Bu şahsiyetlerin, sağlıklarında göstermiş oldukları birtakım kerametler, öldükten sonra da velî kültürüyle değişim dönüşüm süreci yaşayan, türbe, yatır, adak ve ziyaret yerlerinde görülen uygulamaların, Erzincan insanı üzerindeki etkisini, yaptığımız bu kısa inceleme sonucu net bir şekilde gözlemlemekteyiz. Türk milli kültürünün mitlerinden bir olarak düşünebileceğimiz dağlar ise sadece keramet ehli kişilerin mekânları olarak düşünülmemelidir. Türbe, yatır veya kabir ziyaretlerinde dini usul, Türklerin bu topraklara getirdikleri eski inanç sistemlerinin hatıralarını da taşımaktadır.

3. SONUÇ

Hemen hemen tüm mitoloji ya da inanç ve düşünce sistemlerinde dağ, dünyanın merkezi kabul edilmiştir. Yaratılış ilk olarak oradan başlar. Yeryüzünde yaratılan ilk varlıklar dağlardır. Ayrıca dağlar, yeryüzünün direği olarak kabul edilmiştir. Dağlar, halkın dilinde en yalın hâli ve en basit ifadesiyle bir benzetme unsuru olarak kullanılsa bile güçtür, kuvvettir, sağlamlıktır, dayanıklılıktır ve mukavemettir. Dünyayı sabit bir biçimde tutan ve üç âlemi bir birine bağlayan varlıklardır dağlar. Yeryüzü, yeraltı ve gökyüzü dağlar sayesinde birbirine bağlanmıştır. Böylece dağlar, yeraltı, yeryüzü ve gökyüzünden oluşan üç âlem arasındaki iletişimi sağlamaktadırlar. İşte bu nedenle de gökyüzündeki tanrının yeryüzündeki insanlarla bağlantı kurduğu yerlerin basında dağlar gelmektedir. Böyle olunca da dağ, pek çok mitolojide tanrı mekânı olarak kabul edilmiştir. Hiç şüphesiz ki dağlar Türk mitolojisinde de pek çok yerde kutsal olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı zaman içerisinde Türk mitolojisinde dağ kültürü oluşmuştur. Bugün Türkler çok geniş bir coğrafyada yaşamaktadır.

Zaman içerisinde gerek doğal olarak göç etmiş gerek göçe zorlanmış, gerekse doğal olmayan yollarla savaş, salgın, kıtlık gibi buldukları bölgeden ayrılmak zorunda kalmışlardır. Fakat bununla birlikte öz benliklerinden kopmamış, inançlarını muhafaza etmeyi başarmış ya da farklı inançların gölgesine gizlenmişlerdir. Bugün çok geniş bir coğrafyada yaşayan Türkler farklı lehçeleri konuşsalar da, farklı dinlere inansalar da arketipsel olarak inanışların ve kültürlerin özüne gidildiğinde bir ortak kültür, inanış bulmak mümkündür. Aynı zamanda Türklerin farklı coğrafyalarda verdiği isimlere bakıldığında toponomi açısından özlerinden pek de kopmadıkları görülmektedir. Şayet Türkistan'da bulunan Aladağ isminin Anadolu'ya göç eden Türkler tarafından Türkiye'de bir dağa isim olarak verilmesi geçmişle köklerin kopmadığına hala bir yerlerde ortak kültürel kodların olduğuna işaret eder.

Çoğu inanç ve inanış sisteminde yer ile gök arasındaki, dağların zirvelerine ulaşarak aşmaya çalışan insanoğlu, kendi bölgelerindeki en yüksek dağı genelde dünyanın merkezi olarak kabul etmiştir. O dağa yüklenen kutsiyet ve yüceleştirme eylemini ise, Tanrı'ya yakın olma arzusunun bir sonucu olarak görmek gerekir.

KAYNAKÇA

- AKMATALİYEV, A. (2009). A. Kadırmambetova, “*Kırgız Destanları VII*”. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BARTHOLD, W. (1947). *Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair*. Çev. Abdülkadir İnan. *Belleten*, 43, 515-539.
- BAŞ, M. (2016). Dinlerde ve Geleneksel Türk Dini Tarihinde Dağlarla İlgili İnanışlar Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(46), 924-930.
- BAYAT, F. (2006). Türk Mitolojisinde Dağ Kültü. *Folklor/ Edebiyat Dergisi*, 12, 46.
- BEZGİN, Y.K. (2019). *Erzincan İli ve Çevresinde Bulunan Ziyaret Yerleri Etrafında Oluşan Halk İnanmaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- ÇOBANOĞLU, Ö., YILDIRIM, N., TÖKEL, D. A., TEKİN, G., DOĞAN, C. M., Ed.: CEYLAN, Ö., KOÇ, Â. (2013). *Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları*. Anadolu Üniversitesi, Açık öğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir.
- DİLEK, İ. (1998). Altay Türk Kayçılık Geleneği ve Kayçı NU Ulagaşev: Dağ İyesi Motifi. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5, 309-360.
- DOĞAN, İ. (2014). N. Güllüdağ, “*Nogay Destanları*”. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- EBERHARD, W. (2000). *Çin Simgeleri Sözlüğü: Çin Hayatı ve Düşüncesinde Gizli Simgeler*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- ELIADE, M. (1999). *Şamanizm*. (Çev. İsmet Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.
- ELIADE, M. (2015). *Ebedi Dönüş Miti*. Çev.: Ayşe Meral), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ERGUN, M. (2013). *Yakut Destan Geleneği ve Er Sogotoh*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ERGUN, P. (2003). Dede Korkut Hikâyelerinde Dağ Kültü. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 51, 75-88.
- EROĞLU, A. H. (2017). *Halk İnanışları*. Ed. Durmuş Arık, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERÖZ, M. (1992). *Eski Türk Dini ve Alevilik Bektaşılık*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- GÖKYAY, O. Ş. (1997). *Kim Etti Sana Kârı Teklif*. İstanbul: İletişim yayınları.
- HARWA, U. (2015), *Altay Panteonu, Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları.
- İNAN, A. (1976). *Eski Türk Dini*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- İNAN, A. (2017). *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- JUNG, C.G. (2005). *Dört Arketip*. İstanbul: Metis Yayınları.
- KAFESOĞLU, İ. (2017). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KALAFAT, Y. (2010). *Doğu Anadolu’da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- KARA, R. (1994). *Erzincan Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Erzincan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı Yayınları.
- KÖKSAL, H. (1984). “*Battalnâmelerde Tip ve Motif Yapısı*”. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları.
- MİRZAOĞLU, G. (2005). Türkülerde Mitolojik Unsurlar. *Türkbilig/Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, (10), 34-53.
- TEMİR, A. (2019). *Moğolların Gizli Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

OCAK, A.Y. (1989). *Türk Folklorunda Kesik Baş*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ÖGEL B. (2014). *Türk Mitolojisi*. Cilt I-II, 5.Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖGEL, B. (1988). *Dünden Bugüne Türk Kültürün Gelişme Çağları*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları.

ÖTEMİŞ, H. (2018). *Çengiz-Name, Çeviren İlyas Kemaloğlu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ÖZDEMİR, H. İ. (1989), *Dünden Bugüne Üzümlü, Erzincan*. Erzincan: Ticaret Matbaacılık.

ÖZDEMİR, H. İ. (2014). *Sözlü ve Sosyal Tarihi İle Üzümlü*. Erzincan: Doğu Yayınları.

PALABIYIK, H. (2007). Klasik İslam Coğrafyacılarına Göre Ağrı ve Cudi Dağları. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, 19, 155-175.

PEKER, S. (2016). Dağ Kültü Bağlamında Bir Müracaat Makamı Olarak Ekecik Dağı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(45), 182-187.

SÖNMEZ S. (2008). *Türklerde Dağ Kültü İnancı ve Altay, Tıva ve Şor Destanlarında Dağ*. Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.

Ekler-Fotoğraflar

	
Resim 1: Oklu Baba Türbesi	Resim 2: Boro Dede Türbesi
	
Resim 3: Acepşir Gazi Türbesi	Resim 4: Türbenin Yanında Bulunan Bir Çalı
	
Resim 5: Acepşir Gazi Türbesinin İçten Görünümü	Resim 6: Hasan Dede Türbesi